

Un arhitect intrat în uitare: arădeanul Tabakovics Emil

Gheorghe Lanevschi

Aradul, frumosul oraș de pe cursul inferior al Mureșului, are o istorie zbuciumată și se pierde în negura veacurilor.

Semnalat în documente încă din secolul al XII-lea viața economică a Aradului urmează un curs ascendent în dezvoltarea sa până în secolul al XIV-lea când, o dată cu preluarea conducerii regatului maghiar de către dinastia angevină, se acordă atenție mai mare Lipovei.

Din acel moment intrând într-un con de umbră, Aradul apare în documente ca o așezare cu aspect mai mult rural, locuitorii săi ducându-și existența în jurul unei cetăți ocupate de otomani în anul 1552.

Păstrându-și aspectul amintit și în perioada următoare Aradul iese din starea de letargie după pacea de la Karlowitz din 1699¹, când granița dintre otomani și habsburgi se stabilește pe Mureș, și orașul devine punct strategic intrând în acest fel în atenția imperialilor.

Urmările se văd imediat. În 1702 Aradul este ridicat la rang de oraș cameral². Își schimbă înfățișarea pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea în jurul actualelor străzi Tribunal Axente, Preparandiei și Grigore Alexandrescu formându-se un nucleu urban.

Această dezvoltare este urmarea drepturilor economice acordate în 1702 băștinașilor (români și unguri) și coloniștilor (sârbi și germani) aduși de imperiali în acea perioadă cărora li se alătură pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului amintit evreii, macedo-românii și armenii.

Din păcate cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se caracterizează printr-o stagnare economică și implicit urbanistică având drept cauză hotărârea împărătesei Maria Tereza de a muta Aradul în pusta Zimandului. Această măsură administrativă a fost depășită o dată cu moartea împărătesei când urmașul ei Iosif al II-lea, succesorul Mariei Tereza pe tronul Imperiului Habsburgic, anulează hotărârea mamei sale³, aprobă construirea de noi edificii, acordând totodată o scutire de impozite pe o perioadă de 50 de ani. Pentru ca Aradul să nu se dezvolte haotic administrația cere un plan de sistematizare ce

¹ *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1960, p. 6.

² S. Márki, *Arad vármegye*, II, Arad, 1895, p. 399-400.

³ *Ibidem*, p. 412.

este elaborat în 1828 de inginerul Pikuleyi Lajos⁴, plan respectat pe tot parcursul secolului al XIX-lea.

Începutul secolului înseamnă și demararea acțiunii notabilităților în vederea ridicării Aradului la rang de oraș liber regesc potrivit promisiunilor făcute în veacul anterior, acțiune finalizată în 1834⁵ când i se recunosc drepturile solicitate

Unul dintre arădenii care au contribuit la dezvoltarea și bunul mers a treburilor urbei se numără și Tabakovics Emil, născut în orașul de pe Mureș în anul 1860 într-o familie de meseriași.

După terminarea gimnaziului din Arad, Tabakovics Emil continuă studiile la Budapesta. Nu putem preciza în actuala etapă a cercetării dacă a fost subvenționat de familie, fapt posibil în epocă, sau este beneficiarul unei burse oferite de renumita fundație tekeliană cu sediul la Budapesta, fundație creată de arădeanul Sava Tekelija considerat cel mai mare mecena al sârbilor⁶.

Indiferent de cine a fost finanțat Tabakovics Emil termină facultatea de construcții din Budapesta în anul 1888. În perioada anilor 1889 și 1890 călătorește prin Germania, Italia și Franța⁷ pentru a-și desăvârși pregătirea teoretică și a percepe pulsul Europei în domeniul construcțiilor la acel sfârșit de deceniu nouă al secolului al XIX-lea.

Întors acasă funcționează ca șef al biroului de proiectare al firmei reputatului arhitect arădean Jiraszek Lajos. Apoi să-l întâlnim profesor la vestita școală de arte și meserii predând desen tehnic și tehnologie⁸.

Datorită unei boli Tabakovics renunță la serviciu și-și deschide propriul birou fiind solicitat în calitatea sa de arhitect atât de către localnicii și notabilitățile Aradului. În același timp comanditari din alte orașe a regatului maghiar și chiar a imperiului, au apelat la serviciile sale lucru ce i-a oferit o bine meritată prosperitate. Acest lucru îi permite să aibă o frumoasă casă cu etaj situată actualmente în piața Catedralei, colț cu Ecaterina Teodoroiu. Se căsătorește cu Petrovics Iulia și va avea cu aceasta doi fii, Gheorghe și Alexandru.

Datorită prestigiului său Tabakovics Emil este ales, în anul 1903, președintele Uniunii arhitecților din Arad. Dar el n-a fost doar un bun profesionist. Serios, modest și harnic, mărturie stând numeroasele construcții din Arad, regat și imperiu, Tabakovics Emil își atrage simpatia și aprecierea concitadinilor

⁴ A. Zeiner, *Arad multja*, Arad, 1940, p. 109.

⁵ S. Márki, *Arad vármegye*, II, Arad, 1895, p. 519-521.

⁶ Liubivoje Cerovic, *Un arădean, Sava Tekelija mecena în istoria modernă a poporului sârb*, în *Identitate, alteritate, multiculturalitate*, Arad, 2001, p. 78-96.

⁷ *Arad szabad kiralyi varos hetven es jubileuma*, Arad, 1904, p. 174.

⁸ *Arad Almanahja*, Arad, 1914, p. 257.

⁹ *Ibidem*, p. 258

care îl aleg, în 1913, consilier, deși era minoritar pe listele opoziției circumscripției a doua din Arad⁹.

Profesional Tabakovics Emil, la fel ca și ceilalți arhitecți ai sfârșitului de secol XIX și început de XX proiectează în stil eclectic și istoric potrivit cerinței comanditarului arădean care stătea la acel sfârșit de veac într-o expectativă vis-à-vis de stilul în vogă pe plan european și anume-secessionul.

Cel ce depășește faza expectativei este comanditarul arădean farmacistul Földes Kelemen ale cărui medicamente și cosmetice erau cunoscute nu doar în Europa ci și în îndepărtata Americă. Pentru a ține pasul cu moda timpului Földes Kelemen îl angajează pe Tabakovics Emil în vederea proiectării unei case P+2 în stil secession, cât și a reclamei preparatelor sale cosmetice.

Proiectul viitoarei case precum și reclama produselor fiind pe placul comanditarului, acesta hotărăște demolarea vechii case a lui Földes P+1 și construirea unui nou edificiu ce va fi finalizat în anul 1900.

Anul 1900 marchează începutul acestui stil în Arad, Tabakovics Emil fiind un deschizător de drumuri pentru stilul în vogă, fiind urmat în perioada următoare de proiectele altor arhitecți arădeni.

Amplasat la intersecția actualei străzi Ștefan Cicio Pop cu strada M. Eminescu, edificiul, cap de perspectivă al unei importante artere comerciale, este vizibil de la distanță atrăgând atenția chiar și celui mai grăbit trecător (fig. 1).

De mari dimensiuni, cu o decorație floralo-vegetalo-simbolistă și un turn ce se termină cu un viguros boboc de floare, edificiul atrăgea atenția prin noutatea ornamenticii sale. El deschide un nou capitol în arhitectura arădeană și anume cea a artei 1900, perioada florală.

Tabakovics a proiectat nu numai edificiul amintit ci și mobilierul farmaciei și al laboratoarelor, pavimentul, decorația interioară, etichetele utilizate pe recipiente cât și reclama farmaciei, fiind astfel un veritabil om-orchestra al începutului de secol, reeditare pe plan local a ceea ce era arhitectul epocii Renașterii.

După acest debut spectaculos, Tabakovics continuă să execute proiecte în stil eclectic și istoric pentru edificii de mari dimensiuni precum Biserica Minorită (fig. 2), actualul Spital municipal și palatul Neuman, ambele extinse etc. Tot el proiectează și execută cazarma pompierilor, dar marea majoritate a proiectelor sunt case familiale precum și case de raport de mari dimensiuni P+1, P+2 și P+3.

În rândul caselor familiale proiectate de Tabakovics Emil se numără și cea a lui Ștefan Cicio Pop care, în anul 1911, îi cere arhitectului modificarea fațadei casei pe care o avea. Rezultatul este o frumoasă fațadă secession, perioadă geometrică, aflată pe actuala stradă Ștefan Cicio Pop nr. 3¹⁰.

¹⁰ Arhivele Naționale Arad, fond Primăria municipiului dosar 18a/1911, pachet 6759.

În anul 1909 Nicolae Onciu, îi cere lui Tabakovicsi Emil să-i proiecteze un edificiu a cărei fațadă îmbracă haina secesionului perioadă geometrică (fig. 3), aflat pe actuala stradă Eminescu, edificiu ce a adăpostit redacția ziarului Tribuna¹¹.

Seria proiectelor făcute de Tabakovicsi Emil îmbracă și în perioada următoare forma secesionului geometric cum este cazul Spitalului de copii, comandă a baronului Andrényi, sau frumosul edificiu P+3 de pe strada Episcopiei nr. 3.

În colaborare cu arhitectul Ernest, Tabakovicsi proiectează edificiul școlii și internatului de fete românce din Arad, în stil neoromânesc, școală dată în folosință în anul 1913¹².

Exemplele ar putea continua dar Tabakovics nu se limitează doar la Arad, el concurând pentru construirea unei clădiri P+1 în localitatea Battony edificiu care urma să adăpostească un restaurant. Câștigând premiul I la acest concurs¹³, proiectul este transpus în viață, orașul îmbogățindu-și zestrea constructivă cu un frumos edificiu.

Tot după proiectele lui Tabakovics se construiesc teatre de vară, unul la Bratislava¹⁴ și altul la Arad (fig. 4), școli în Baia Mare și Arad¹⁵, hambare de mare capacitate în Békéscsaba¹⁶ și Arad și am putea continua.

Multitudinea realizărilor, calitatea execuțiilor ce au rezistat vremii și vremurilor, îl recomandă pe Tabakovics Emil ca un arhitect de seamă a perioadei sfârșitului de secol XIX și început de secol XX, dar la fel ca și ceilalți arhitecți de seamă ai Aradului perioadei amintite a intrat în uitare. Alături de ceilalți arhitecți arădeni, uitați și ei, a lăsat realizări de seamă ce dau o notă originală orașului de pe Mureș.

Aradul a impresionat inclusiv pe marele istoric Nicolae Iorga ce scria printre altele în 1906, că este demn de orice capitală europeană. Așa o fi, dar starea jalnică a majorității edificiilor din oraș precum și anonimatul realizatorilor mă fac să trag un semnal de alarmă care poate va fi auzit de cine trebuie pentru a crea un viitor trecutului nostru.

¹¹ Ibidem, dosar 23/1909, pachet 5071.

¹² Episcopia Ortodoxă Română, Arad. V, 250, 893, 4561.

¹³ Arad képes varos ismertető ipari és kereskedelmi kalauz, Arad, 1904, p. 109.

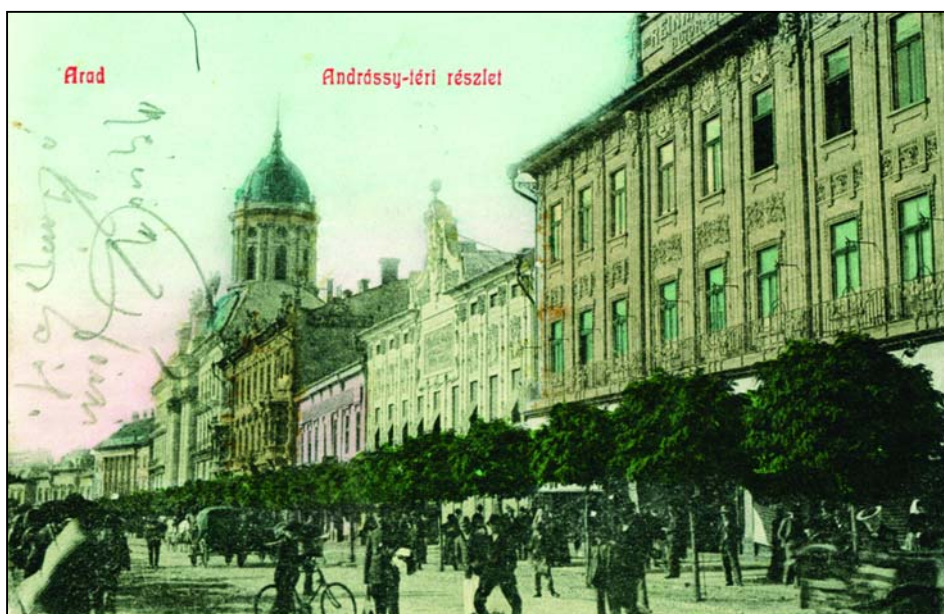
¹⁴ *Ki-kicsoda?* Timișoara, p. 321.

¹⁵ *Arad Almanahja*, Arad, 1914, p. 258.

¹⁶ Arad Csanad és Békés megye. Album Naptára 1900, Arad, 1899, p. 68.

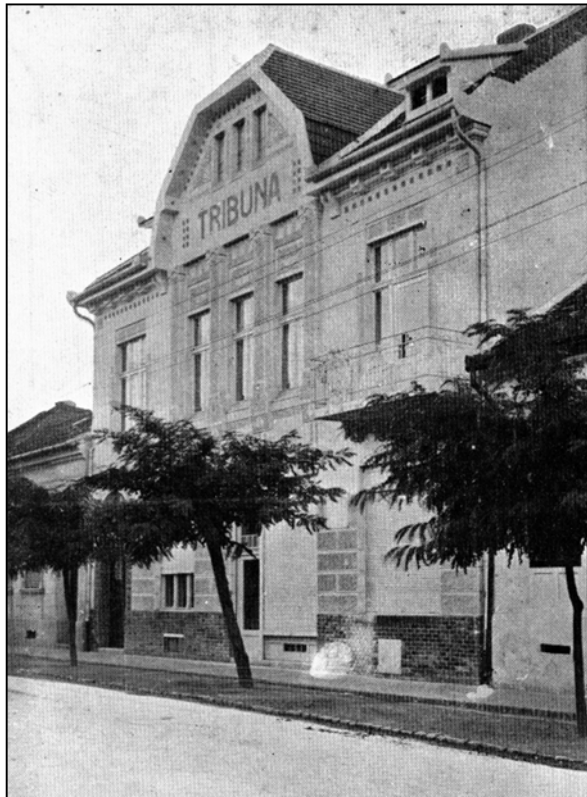
Palatul Földes Kelemen

Biserica Minorită

Teatrul de vara din Arad

Palatul ziarului Tribuna